

ПРИНОСЪТ НА МАРИН ДРИНОВ В СПОРОВЕТЕ ЗА ПРИНАДЛЕЖНОСТТА НА СЛАВЯНСКОТО НАСЕЛЕНИЕ В МАКЕДОНИЯ В КРАЯ НА XIX ВЕК

Петко Христов, ИЕФЕМ – БАН

доц., д-р, Институт по етнология и фолклористика с Етнографски музей при БАН, ул. “Московска” 6-А, София 1000, България, hristov_p@yahoo.com, ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3589-4668>

Статията е посветена на активното участие на Марин Дринов в споровете в славистиката от края на XIX век за етническата принадлежност на населението от региона на Трън и Пирот в българо-сръбското пограничие, както и на славянското население в Македония. В тези спорове националните пропаганди залагат на езикови и етнографски факти, провъзгласявани за етнически маркери, като особеностите на диалекта, спецификата на фамилните празници от типа на сръбската слава и т.н. В отговор на спекулациите на някои сръбски и руски учени, специално на тогавашния руски консул в Битоля Иван Ястребов, Марин Дринов публикува свои изследвания за българския характер на езика и културата на това население.

Статията представя социалния контекст и приносните моменти по темата в изследванията на Марин Дринов, по това време професор в Харковския университет.

Ключови думи: Марин Дринов, идентичност, фамилен празник, слава

MARIN DRINOV'S CONTRIBUTION TO THE DISPUTES OVER THE IDENTITY OF THE SLAVIC POPULATION IN MACEDONIA IN THE LATE 19TH CENTURY

Petko Hristov, IEFSEM – BAS

Assoc., Ph.D., Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum at BAS, 6-A Moskovska St., Sofia 1000, Bulgaria, hristov_p@yahoo.com, ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3589-4668>

The article is dedicated to Marin Drinov's active participation in the late 19th-century disputes in Slavistics over the ethnic affiliation of the population of the region of Trn and Pirot on the Bulgarian-Serbian border as well as of the Slavic population in Macedonia. In these disputes, national propaganda relies on linguistic and ethnographic facts proclaimed as ethnic markers, such as the dialect characteristics, the specific character of the family celebrations of the Serbian *slava* type etc. In response to the speculations of some Serbian and Russian scholars, particularly the then Russian consul in Bitola, Ivan Jastrebov, Marin Drinov has published his own study on the Bulgarian nature of the language and culture of this population.

The article presents the social context and the contributing points on the subject of the research of Marin Drinov, professor at Kharkiv University at the time.

Key words: Marin Drinov, identity, family celebration, *slava*

Събитията от началото на 1878 г., довели до подписването на Сан-Стефанския мирен договор, донесъл свободата за България и независимост за Сърбия, както и решенията на Берлинския конгрес и уточняването на държавните граници на Балканите, поставят българското население от пограничието със Сърбия (конкретно районите на Трън и Пирот), както и от Македония, в ситуацията на “време разделно” (с прекрасната метафора на Антон Дончев), в която географската граничност е подложена на силна политизация и пропаганден натиск. И в Трън (днес в България), и в Пирот (днес в Сърбия), и в селата около Куманово и Крива Паланка (днес в РС Македония), се оформят про-сръбски и про-български „партии“, чиито водачи от името на местното население пишат благодарствени адреси, прошения и петиции и до княз (по-късно крал) Милан, и до руския император и генералния щаб в Сан-Стефано, и до представителите на Временното руско управление в София, с цел да се докаже едната или другата етно-национална принадлежност. В пропагандния дискурс е включена етнографска “аргументация”, съдържаща като етно-идентификационни маркери за сръбска

принадлежност, като “*српски језик, српско име, обичаје и ношњу*” (от Трњн) и “*обичаје, славе, заветине*” (от Гниляне) и т.н. (Srbija 1878, 189, 323). В Прошението на населението от Стара Сърбия (неназовани жители на Пирот, Трњн и Враня) до император Александър II се изтъква, че “българските чорбаджии”, покрай другите злосторства, причинени на местното население, “нашата свята сръбска слава явно в черквите жигосваха” (Srbija 1878, 208). По този начин местният обичай за почитане на светеца-покровител на семейството, назоваван *светъц* в тези региони, разглеждан като сходен (и дори идентичен) със сръбската *слава*, максимално се идеологизира в дискурса на политическите противоречия. Показателна е появилата се на страниците на вестник “Српске новине” (бр. 81/11.IV.1878 г.) статия на Сретен Л. Попович със заглавие “*Где је Србин, ту је слава*”, описваща празнуването на светец в Брезнишко, намиращо се на по-малко от 50 км от София (Stojančević 1995, 291).

За честта и доброто име на авторитетната сръбска етнографска наука по това време трябва да се изтъкне, че в този период агресивният пропаганден дискурс, използващ етно-културните особености на региона за обслужване на политически амбиции и претенции, остава затворен на страниците на масовия печат и публицистичните издания. Някои от крайните “недоразумения” в патриотарските съчинения на Милош Милоевич и неговите следовници, издигнали лозунга „Където има слава, там има сърбин“, са приети доста хладно и дори с ирония от сериозните представители на науката в Белград¹.

Все в духа на времето, като част от идеологическата борба за национална (и териториална) принадлежност, някои от местните първенци на българското население от Трњнския край предприемат активни действия за запазване на българския характер на региона и включването му в

¹Срв. реферата на С. Новакович и М. Куонджич върху книгата с песни на М. Милоевич от “Права Србија” в Гласник Српског ученог друштва, Књ. 38, Београд, 1873.

пределите на новосформираното Княжество България. Несъгласни със засиления натиск и просръбската ориентация на част от членовете на Временното управление в Трън, група местни първенци напускат града и се установяват в София, където работят в тясна връзка със Софийския митрополит Милетий и проф. Марин Дринов, завеждащ през 1878–1879 г. Отдела за народното просвещение и духовните дела в рамките на Временното руско управление на България. По техен съвет и с тяхна помощ 53 народни представители предприемат пътуване до Сан Стефано и поднасят благодарствения адрес на княз Николай Николаевич по повод на освобождението на България (Manolova-Nikolova, Zheleva 2014, 275). Сред пратениците е и Тако Пеев от с. Ярловци, Трънско, на когото местните първенци на 20 май 1878 г. дават пълномощно, в което между другото се казва: *„На Трънския гражданин г. Тако Г. Пеев, който ся опълновластява от Трънските жители да изяви и представи където трябва тукашното население като чисто Българско и да търси да бъдем присъединени с братята си Българе в Българското Княжество“*². Самият Тако Пеев пише на упълномощилите го трънчани на 2 юни 1878 г.: *„Знаете ли че цела България се гордее сос нас тоест Трън и Пирот? Малко ли е един министър Дринов да каже: Може България без княжество да остане, а без Трън, Пирот и Враня нема да остане“*³. Благодарениена усилията на редица дейци и на постоянно поддържанитеот Тако Пеев контакти с проф. Марин Дринов, княз Дондуков-Корсаков, ген. Анучин, софийския губернатор Алабин и други представители на Временното руско управление, става възможно руската дипломация в лицето на граф Шувалов да запази и включи района на Трън и Брезник в новообразуваното след Берлинския конгрес Българското княжество (Manolova-Nikolova, Zheleva 2014, 275).

²Регионален исторически музей –Перник, Н.Сп.ф.-159 (цит. по Manolova-Nikolova, Zheleva 2014, 277).

³Регионален исторически музей –Перник, Н.Сп.ф.-161 (цит. по Manolova-Nikolova, Zheleva 2014, 278).

Дискусията за *славата* като семеен обичай и проблематизирането му в дискурса за етно-националната идентификация на населението в централната част на Балканите не свършва с установяването на политическата граница през 1879 г., а взема особено големи размери през последното десетилетие на XIX и началото на XX век. В периода непосредствено преди Балканските войни, а и след това – в целия междувоенен период, центърът на българо-сръбските спорове вече се измества от Пиротско-Трънско-Кумановския регион към южната част на т. нар. от Йован Цвийч “Централен” Балкански тип. Във фокуса сега е Македония и пропагандно-националистическият дискурс свободно и нашироко борави с езиковедски, исторически и етнографски факти и особености, в повечето случаи откъснати от естествения им културен контекст (Hristov 2004, 35–55). На фона на споровете за характера на езика и диалектите на населението между реките Тимок, Морава и Искър, както и в Македония – например дискусията за езика между Александър Белич и Беню Цонев, за историческите географски граници на България и Сърбия, в която основен аргумент се оказват старите географски карти на славистите от XVIII и XIX век, особена тежест придобива пропагандната употреба на етно-културните традиции и най-вече на семейно-родовите празници *слава* и *служба*. Фокусирана върху етно-националния характер на населението в Македония, дискусията за етно-идентификационния характер на обичая *слава* започва още в края на XIX век между българина Марин Дринов, тогава професор в Харковския университет в Руската империя, и тогавашния руски консул в Битоля Иван Ястребов (Drinov 1911; Jastrebov 1886).

През юли 1879 година Ястребов е назначен за руски консул в Призрен (днес в Република Косово), където се сприятелява със сръбския политик Стоян Новакович, с когото разменят писма, в които се говори и за Македонския въпрос. В тях Ястребов изказва мнението, че Сърбия трябва:

„... да даде по-голям отпор срещу българската политика в Македония“. Нещо повече, Ястребов използва за доказване на тезата си предоставените му от българския общественик Васил Икономов записки върху народните обичаи и песни от региона на Дебър в Северозападна Македония, които публикува в сборника си *„Обычаи и песни турецких сербов“*, издаден в Петербург през 1886 г.

Тази книга е един от първите трудове в руската наука, които са откровено антибългарски. Това предизвиква реакция в средите на руските слависти и в отговор на този сборник Марин Дринов публикува статията си *„Несколько слов об языке, народных песнях и обычаях дебьрских славян“*, в която прави аргументирана и сериозна критика на Ястребов и неговите тези за етно-националния произход на славянското население в Македония. Първата част на статията, излязла с известни поправки и в отделно книжно тяло през 1888 първо на руски, а следващата година и на български език (Driinov 1889), има чисто филологически характер и в нея Дринов разглежда езика на песните от Дебър, публикувани от Ястребов, като го сравнява със сръбския език и с българските наречия (Driinov 1911, 372–385). Той изтъква, че изобщо Ястребов не е схванал всичките отсенки на местното наречие и е записал погрешно песните. Преди всичко, в желанието си да запази в песните новия сръбски правопис, Ястребов твърди неоснователно, че сръбските букви ħ и ģ се изговарят от дебърчани така, както се изговарят и от сърбите (Driinov 1911, 373–374). В случая освен върху собствените си наблюдения над произношението на дебърчаните и на другите македонски българи, Дринов се опира и на авторитетните свидетелства на Вук Караджич, Стефан Веркович, Виктор Григорович, Партений Зографски, братя Миладинови и проф. Кочубински. След това той разглежда особеностите на това дебърско наречие, които показват, че последното спада към българския, а не сръбския език, като например преходът на глухите гласни „ер-голям“ и „ер-малък“, замяната на

юсовете, изгубването на склоненията, образуването на сравнителна и превъзходна степен посредством частиците по- и най- (Drinov 1911, 382), употребата на разнообразни постпозитивни членове, изгубването на неопределеното наклонение и т.н.

Във втората част на статията си Марин Дринов разглежда обичаите и обредните песни на българското население в региона на Дебър, като се спира преди всичко доста обстойно върху празника *слава*, който Ястребов регистрирал в Дебърско и нанякои други места на Македония. Следвайки претенциите на Милоевич и последователите му (Drinov 1911, 389), Ястребов е убеден, че празникът *слава* "съществува само у сърбите и че го няма у друго славянско племе" (Drinov 1911, 388–389). От това заключава, че съществуването на този празник (и свързаните с него обичаи) у македонските славяни в Скопие, Велес, Дебър, Охрид и на други места, служи за най-добро доказателство, че тези славяни принадлежат към сръбската народност, т.е. са сърби. Марин Дринов доказва, че тоя празник не е само сръбски.

"Празникът, пише той, който ни занимава тук, съществува не само у сърбите, но и у българите, у гърците, у румънците, у православните албанци, най-сетне и у русите, с една реч – у всичките православни християни в Европа, между които всичката разлика относно тоя обичай се заключава в по-голямата или по-малка негова запазеност и в някои чисто, външни особености" (Drinov 1911, 390).

И посочва, че в цяла България съществуват всичките видове на тоя празник: семеен, селски, еснафски, енорийски и най-сетне училищен.

Нататък в статията Марин Дринов се спира и върху други празници, които занимават Ястребов, като Бъдни вечер, Коледа, Нова година,

Богоявление, като доказва, че и те не са само сръбски (Drinov 1911, 396–405):

„Тези празници и обичаи, пише Дринов, съществуват и във всичките български краища, и то под същите наименования, каквито намираме у сърбите. Разликата се състои само в малочислени и неважни особености. Заслужва да се забележи, че и в тези дреболии дебърските коледни обичаи са по-близки до общобългарските, отколкото до сръбските“ (Drinov 1911, 396).

Марин Дринов изтъква и несъстоятелността на бележките на Ястребоввърху пролетните обичаи, които съществували у дебърските славяни на *Чист понеделник*, *Лазаровден*, *Великден*, *Светлия петък*, *Гергьовден* и *Първи май*. Като говори за дебърските песни, публикувани в книгата на Ястребов, той се спира върху мнението на някои нейни рецензенти и доказва, че тези песни не са сръбски и че почти всички са известни от по-ранни публикации, и то *„в по-голямата си част в най-добрите и най-изправните български списъци“*. Той акцентира върху образа на Крали Марко, когото Николский, един от рецензентите на Ястребовата книга, нарича *„херой на сръбския епос“*. Българският учен възразява:

„Наистина, било е време, когато Марко Кралевич се е смятал за херой само на сръбския епос; но това време е минало вече отдавна. Наблюденията над народната словесност и преданията на българите откриха, че последните са по-богати от сърбите с песни и предания за тоя херой. Най-новите сравнителни изучвания на българските и сръбските песни за Марка Кралевич доведоха дори до заключението, че тяхната люлка трябва да се търси не в Сърбия, а в онази страна, в която е минала по-голямата част от живота на Марко и която винаги, като захванем от IX век, се е

нарочала българска страна, както се нарича и сега, както са я наричали и най-близките съвременници на този херой: албанецът Иван Музаки, известните сръбски писатели Владислав Граматики Михаил Константинович от Островица и пр.“ (Drinov 1911, 411).

Статията на Марин Дринов има не само национално значение, но намира широк отзвук и сред световната славистика от това време. За тази статия на Дринов и за тезите на Ястребов харковският професор Степан Михайлович Кулбакин казва: *„Това несъмнено тенденциозно и неоснователно твърдение на Ястребов, подържано от някои благожелателни рецензенти на неговия сборник, като Николски, намери у М. С-ча (Дринов) сериозен, но заедно с това и спокоен критик, който без всякаква мъка доказва, че нито в езика на дебърчаните, нито в техните обичаи, нито в техните идеи има нещо специфически сръбско“⁴.*

Дискусията за народността произход на обичаите слава, служба, както и на общоселските курбани, продължава и през първата половина на XX век. Подготовката на мирните договори в края на Първата световна война, определяна и в България, и в Сърбия като “национална катастрофа”, провокира нов изблик на агресивни пропагандни дискурси, в които етнографските факти са привеждани и от двете страни като “обективни доказателства” за сръбския или българския характер на населението от пограничните региони и в Македония. Използването на обичая слава от Йован Цвийч като национален маркер достига своя завършен вид в капиталното му съчинение “Балканско полуострво и јужнословенске земље”. В него задругата като народна институция, заедно с почитането на генеалогията и особено на обичая слава като белег за патриархалност, наред с фолклора, историческите предания и Крали Марковия епос, са обявени за характерни само за сърбите на Балканите, или в най-добрия случай – за южнославянското племе, в което той включва сърби, хървати,

⁴ Цит. по: Филипов, Н. Марин Дринов [<https://liternet.bg/publish10/nfilipov/mdrinov.htm>].

словенци, шопи и македонци (Cvijić 1922, 264, 276; Cvijić 1931, 14, 25, 113, 140, 142, 174). Наблюдаваните сред власи, арумъни и албанци-католици варианти на семейно-родов празник са възникнали, според него, под сръбско влияние в процеса на постепенната им сръбизация. Българите (“източно от Ихтиман”), турци, гърци и албанци според него нямат този празник (Cvijić 1931, 113, 150). Това е теза, която благодарение на авторитета на Йован Цвийч и неговите последователи се налага до късно в сръбската етнология. Дори обективните указания на Вук Караджич за това как “българите около Тимок славят Никулден” (Karadžić 1987, 52–53), и то точно по традиционния за цяла България обреден начин – чрез приготвянето на рибник от тесто, е интерпретирано в по-новата литература като възприето под сръбско влияние празнуване на *слава* от заселилите се около Зайчар “тетевенци”, дошли от централната част на Стара планина (Stojančević 1995, 142).

Във връзка с доказване на етно-националния характер на славянското население в Македония противопоставянето „сръбска” *слава* – „българска” *служба* придобива нови измерения през 20-те години на ХХ век на страниците на издаваното в София списание “Македонски преглед”, орган на новообразувания Македонски научен институт. В дискусиата за това славата само сръбски обичай ли е, се включват и едни от най-известните български слависти от онова време. Началото се поставя с издаването в София през 1929 г. на обемния труд на Афанасий Селищев “*Полог и его болгарское население*”. След тази книга противопоставянето *слава* – *служба* се конкретизира като алтернативно на семейна *слава* празнуване на *имен ден* и като безкръвно – кръвно жертване, доколкото традиционният съвместен курбан като част от обредността на семейно-родовите и селищните празници, особено характерни за Македония, е провъзгласен за български етно-идентификационен маркер (Selishev 1929, 276–278).

Всъщност, дискусиата от 20-те и 30-те години на ХХ век, в която се включват едни от най-известните имена на сръбската и българската наука – Владислав Скарич, Чиро Трухелка, Радослав Груич, Афанасий Селищев, Любомир Милетич и др. допринася много за това дискурса за празника *слава* да излезе извън пропагандните клишета по страниците на публицистичния печат и политическите борби, като се превръща в стимул за по-задълбочени изследвания и обогатяването на интерпретационните техники. Започва голямата дискусия в сръбската историко-етнологична литература за произхода на славата, дискусия, която не е завършила и до днес (Vlahović 1998, 24). И тук сме напълно съгласни с констатацията на Миленко Филипович, че тезата за това как *славата*, назовавана още *крсно име*, са чисто сръбски белег, е: "...заблуда на романтичното и патриотично гражданство и пишещите от тази среда", заблуда, от която "...*је само Српство имало више штете, него користи*" (Filipović 1985, 152). Макар тук и там из научната, но особено из популярната литература, дори и в официални издания на Сръбската православна църква, да се преповтарят някои от тези романтични заблуди за *славата* като сръбски етно-идентификационен маркер, сериозните учени, интерпретиращи славата – М. Филипович, В. Чайканович, П. Влахович, П. Ж. Петрович, Н. Пантелич, Сл. Зечевич, Д. Бандич, изтъкват предимно аграрните и интегративни функции на обредността, обединена под названието *слава*, и нейната обвързаност с култа към предците.

И въпреки, че през 2014 г. славата е вписана от Сърбия в Листата на ЮНЕСКО за нематериално културно наследство на човечеството, за изясняване на недоразуменията около нейния произход и идеологическата ѝ употреба като етно-национален маркер, важен принос има и дискусиата от края на ХІХ век между Иван Ястребов и професор Марин Дринов от Харков.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Vlahović, P. 1998. Krsna slava i njena uloga u porodičnom i društvenom životu kod Srba. U., Etnokulturološki zbornik, Knj. IV, Svrljig, p. 23–32. (In Serbian).

Drinov, M. 1889. Njakolko dumi varhu yazika, narodnite pesni i obichaite na debarskite slavyane [A few words about the language, folk songs and customs of the Slavs of Debar]. Russe. (In Bulgarian).

Дринов М., 1889. Няколко думи върху языка, народните песни и обичаите на дебърските славяне. Руссе.

Drinov, M. Neskol'ko slov ob yazyk narodnyh pesnyah i obychayah debrskih slavyan. Sachineniya [A few words about the languages, folk songs and customs of the Debrian Slavs. Essays]. Trudove po balgarska tsarkovna istoria. Trudove po ezikoznanie, literaturna istoria, etnografia i narodni umotvorenia. Izdava Balgarska akademiya na naukite. Sofia, t. II, s. 366–424. (In Russian).

Дринов, М. Несколько словъ объ языкъ, народныхъ песняхъ и обычаяхъ дебърскихъ славянъ. Съчинения. Т. II. Трудове по българска църковна история. Трудове по езикознание, литературна история, етнография и народни умотворения. Издава Българска академия на науките. София, т. 2, с. 366–424.

Karadžić, V. 1987. Opisanije Srbije. Izbrana književna proza. [More descriptions of Serbia. Selected literary prose]. Beograd. (In Serbian).

Караџић, В. 1987. Описаније Србије. Избрана књижевна проза. Београд.

Manolova-Nikolova, N., Zheleva Shekerdzhieva, P. 2014. Istoricheski izsledvaniya za Sredna Zapadna Bulgaria XV – XIX vek [Historical research on Central Western Bulgaria 15th – 19th century]. Sofia. (In Bulgarian).

Манолова-Николова, Н., Желева Шекерджијева, П. 2014. Исторически изследвания за Средна Западна България XV – XIX век. София.

Selishtev, A. 1929. Polog i ego bolgarskoe naselenie [Polog and its Bulgarian population]. Sofia. (In Russian).

Селищев А., 1929. Полог и его болгарское население. София.

Srbija 1978. Dokumenti [Documentation]. Beograd. (In Serbian).

Србија 1878. Документи. Београд.

Stojančević, V. 1995. Srbi i Bugari 1804–1878 [Serbs and Bulgarians 1804–1878]. Novi Sad. (In Serbian).

Стојанчевић В., 1995. Срби и Бугари 1804–1878. Нови Сад.

Filipović, M. 1985. Slava, služba ili krsno ime u pisanim izvorima do kraja 18. veka [Glory, service or baptismal name in written sources until the end of the 18th century]. U: O krsnom imenu. Beograd, s. 151–192. (In Serbian).

Филиповић, М. 1985. Слава, служба или крсно име у писаним изворима до краја 18. века. У: О крсном имену. Београд, с. 151–192.

Hristov, P. 2004. Communities and Celebrations. The Sluzba, Slava, Sabor and Kourban in South Slavic Villages in the First Half of 20 Century [Communities and holidays. Services, feasts, feasts and sacrifices in the South Slavic village in the first half of the 20th century]. Sofia, Ethnographic Institute with Museum. (In Bulgarian).

Христов, П. 2004. Общности и празници. Служби, слави, събори и курбани в южнославянското село през първата половина на XX век. София.

Cvijić, J. 1922. Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje: osnovi antropogeografije, vol. 1. Beograd, Knjizarnica Gece Kona. (In Serbian).

Cvijić, J. 1931. Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje: osnovi antropogeografije, vol.2. Beograd, Knjizarnica Gece Kona. (In Serbian).

Jastrebov, I. 1886. Obychai i pesni tureckih serbov [Customs and songs of Turkish Serbs]. Sankt Peterburg. (In Russian).

Ястребов, И. 1886. Обычаи и песни турецких сербов. Санкт Петербург.